

अष्टादश अध्यायः नाट्यसंसदि

कल्पयतु यत् प्रतिदिनं केवलं नाट्यप्रदर्शनानि एव कुर्वन्तः कलाकारानां विशालदलेन सह निवसन्ति, तस्य माध्यमेन च स्वजीविकां अर्जयन्ति। भवन्तः प्रतिदिनं पूर्वाभ्यासं कुर्वन्ति, वेषभूषाः, मेकअपं च धारयन्ति, प्रतिदिनं प्रदर्शनं च करिष्यन्ति! भवन्तः तेषां सह खादन्ति स्म, क्रीडन्ति स्म, निद्रां कुर्वन्ति स्म, यात्रा अपि कुर्वन्ति स्म, सर्वं शो प्रदर्शनार्थम्। एते अष्टादश-नवदश-विंशतिशतकेषु विद्यमानाः, 'कम्पनीनाट्यगृहाणि' इति उच्यन्ते स्म। अधुना यावत् अत्यल्पाः एव जीविताः सन्ति।

0680CH18

अधुना प्रायः अस्तित्वहीनायाः एतस्याः आकर्षकस्य कम्पनीनाट्यगृहस्य अवधारणायाः एकं दर्शनं प्राप्तुमः। नाट्यप्रदर्शनं कुर्वतां कलाकारानां व्यावसायिकानां कम्पनीनां वर्णनाय च।

कम्पनीनाट्यम् - कोलकातानगरे सप्तदशशततमे (१७००) वर्षे एव एतादृशाः नाट्यसमूहाः आसन्। प्रायः अस्मिन् व्यावसायिकरूपेण व्यक्तिगतरूपेण च आवश्यकतासु स्वावलम्बीजनाः बहुसंख्याकाः आसन्।

प्रवर्तिताः अवधारणाः

- भारते कम्पनीनाट्यस्य अवधारणा
- लोकप्रियकम्पनयः तेषां क्षयः च

प्रदर्शनानन्तरं एकः नाट्यदलः

एतेषु मण्डलेषु सर्वे आसन् - मेकअप-पुरुषाः, वेष-निर्मातारः, सेट्-निर्मातारः, चित्रकाराः, प्रकाश-तकनीकाः, अभिनेतारः, नर्तकाः, गायकाः, लेखकाः, पाककर्तारः, प्रबन्धकाः, लेखाधिकारिणः च अधिकांशतः तस्य भागः इति कारणेन बालकाः सहितं सम्पूर्णाः परिवाराः आसन्! ते मिलित्वा शो-प्रदर्शनं, यात्रां च कृतवन्तः।

भारतस्य विभिन्नक्षेत्रेषु यात्रां कृतवन्तः प्रथमाः एव कम्पनीनाट्यदलाः महाराष्ट्रस्य बम्बईनगरस्य 'पार्सीनाट्यकम्पनयः' आसन्, येषु पञ्चाशदुत्तर-अष्टादशशततमात् (१८५०) वर्षात् त्रिंशदुत्तर-ऊनविंशतिशततमं (१९३०) वर्षं यावत् सम्पूर्णे भारते नाटकानि प्रदर्शितानि आसन्।

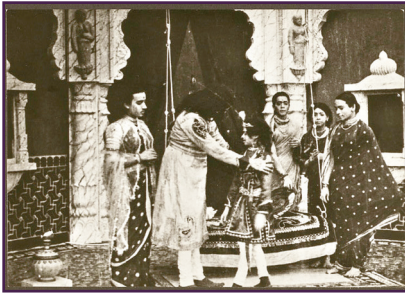
'पारस्य-नाट्य-मण्डली' इति प्रथमा पारसीनाट्यसङ्घः लिपञ्चाशदुत्तर-अष्टादशशततमे (१८५३) वर्षे स्वस्य प्रथमं नाटकं रुस्तुम् ज़बूली, सोहराब च प्रदर्शितवान्। तदनन्तरं राजा अफ्रासियाबः, रुस्तोम पेहल्वान्, पदसाह

फरेदुन् च अभवन् इत्यनेन षष्ठ्युत्तर-अष्टादशशततमे (१८६०) वर्षे मुम्बईनगरे विंशतेरपि अधिकाः पारसीनाट्यसमूहाः निर्मिताः।

तेषां प्रोसेनिअमशैल्याः निर्माणैः सम्पूर्णे भारते अनेके नाट्यनिर्माणाः प्रेरिताः। तदनन्तरं महाराष्ट्रस्य, कर्णाटकस्य, आन्ध्रप्रदेशस्य च अन्येषु भागेषु कम्पनीनाट्यरूपं उद्भूतम्।

लोकप्रियाः दलाः, तेषां प्रदर्शिन्यः, कथाश्च

आन्ध्रप्रदेशे पञ्चाशीत्युत्तर-अष्टादशशततमे (१८८५) वर्षे सुरभिरङ्गमण्डपस्य श्रीवेङ्कटेश्वर-नाट्यमण्डलस्य वा निर्माणं जातम्। अस्य प्रथमं नाटकम् आसीत् - कीचकवधः इति। अयमेकः पारिवारिकः मण्डपः अस्ति, यत्र हिन्दुधर्मीयाः परम्पराः इतिहासांश्च आश्रित्य नाट्यानि

पारस्य - नाट्य - मण्डली

सुरभी - नाट्यदलः

म्याजिक्, साक्षात् भी.एफ्.एक्स्., चिन्तनानुकूला प्रदर्शनी इत्यादीनि अनेन क्रीयन्ते।

प्रस्तूयन्ते। अयं तादृशेषु नाट्यदलेषु अङ्गुलीगण्यः यः दलः अष्टत्रिंशदुत्तर-एकशतेभ्यः (१३८) वर्षेभ्यः वर्तमानः अस्ति। सुरभिनाट्यगृहे अद्यापि निम्नलिखितानि नाट्यानि प्रदर्श्यन्ते -

श्रीकृष्णलीला - बालकस्य श्रीकृष्णस्य उपाख्यानम्।

जय पातालभैरवी - लोकप्रसिद्धायाः थोटा रामौडू इति देव्याः कथा।

भक्त- प्रह्लादः - प्रह्लादस्य कथा। प्रह्लादः एकः हरिभक्तः बालकः अस्ति।

माया बाजारः - राक्षसराजस्य घटोत्थकचस्य कथा।

श्रीवेङ्कटेश्वर-उद्भवम् - (श्रीनिवास-कल्याणम्)।

बालनगमः - दुष्टस्य जादूगरस्य कथा।

कर्नाटक-नाटक-मण्डली - मण्डलस्य स्थापना चतुःसप्तत्युत्तर-अष्टादशशततमे (१८७४) वर्षे कर्नाटकराज्यस्य गडग-नगरे अभवत्। सक्केरे बालाचार्यः (शान्तकविः) अस्य पृष्ठतः व्यक्तिः अस्ति। किचका, बाणसुर, वत्सपहारण इत्यादीनि नाटकानि मञ्चे अत्यन्तं लोकप्रियानि आसन्।

तस्मिन् एव काले कर्नाटकस्य बीजापुरमण्डलस्य हलसङ्गीप्रान्ते **हलसङ्गी-नाटक-मण्डली** कमण्डलस्य

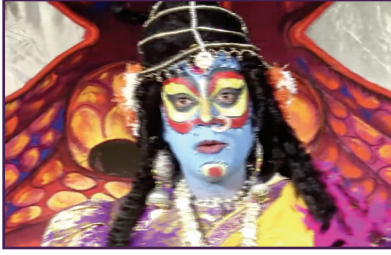
आरम्भः अभवत्। वेङ्कननाचार्य अगलागट्टी इत्यनेन लिखिताः श्रीमतिपरिणयः, मदलासपरिणयः, द्रौपदी वत्सपहारणं, भौमसुरवधे इत्यादयः अपि लोकप्रियाः आसन्।

तेषां समर्थनं मैसूरस्य महाराजानाम् आसीत्, ये तेषां समर्थनं कृतवन्तः, प्रदर्शनकलानां प्रोत्साहनार्थं च उदारतया दानं कृतवन्तः।

श्री चन्नवासवेश्वर-नाटक-मण्डली अथवा प्रसिद्धा **गुब्बी कम्पनी**, कर्नाटकस्य प्रसिद्धतमं नाट्यसंस्था आसीत्। तेषां लोकप्रियाः नाटकानि सधारमे, सुभद्रा, हेमरेड्डी मल्लम्मा, इत्यादीनि बहवः सदैव गृहस्थानि शो चालयन्ति स्म। जनाः तान् द्रष्टुं टिकटं क्रेतुं पङ्क्तौ दिवसान् यावत् प्रतीक्षन्ते स्म!

गुब्बी कम्पनी

कानिचन अनन्यानि वैशिष्ट्यानि -

- एषा मण्डली प्रथमतया महिलानां अभिनयस्य अनुमतिं दत्तवती ।
- सर्वाधिकप्रसिद्धः कन्नड-अभिनेता डॉ राजकुमारः अस्मिन् कम्पनीयां नाट्यवृत्तेः आरम्भं कृतवान् ।
- कर्णाटकस्य प्रसिद्धः नाट्यनिर्देशकः बी.वी. करणथः अपि अत्रैव स्वस्य कार्यक्षेत्रस्य आरम्भं कृतवान् ।

वर्तमाना स्थितिः

भारते कम्पनीनाट्यगृहाणां युगः स्वातन्त्र्यानन्तरं शनैः शनैः क्षीणः अभवत् । तत्र बहवः कारकाः आसन् येन अस्य क्षयः अभवत् —

- अधिकांशकम्पनीनां प्रबन्धनं आवश्यक्येन वित्तीयदक्षतायाः सह न भवति स्म ।

- सिनेमा-उद्योगस्य नवीन-विधयः अतीव प्रबलः प्रतियोगीरूपेण स्थिताः आसन् ।
- केचन कम्पनयः अस्वस्थहास्यस्य आश्रयं गृह्णन्ति स्म इति कारणतः सामग्रीः कथाः च न्यूनाः परिवारानुकूलाः अभवन् ।
- शौकियानाट्यस्य हव्यसीनाट्यस्य वा अवधारणा अस्य सौविध्यस्य कारणात् लोकप्रियतां प्राप्तवती ।

भारते व्यावसायिकं नाट्यशास्त्रम्

सम्प्रति कम्पनीनाट्यस्य क्षयः अभवत्, उच्चानि गुणवत्तायुक्तानि निर्माणानि प्रदातुं बहवः व्यावसायिकाः रेपर्टरीः सन्ति, अद्यपर्यन्तम् अपि । विज्ञानस्य प्रौद्योगिक्याः च विकासेन नाट्यविधिषु अपि उन्नयनं जातम् अतः अनुभवाः वर्धिताः भवन्ति ।

